

УДК 341.01

Міжнародно–правова кваліфікація агресії Російської Федерації в Криму та на сході України

К. О. Савчук,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Проаналізовані події, які відбулися в 2014 і подальших роках у Криму та на сході України. Розкрито прийняте в міжнародному праві поняття «агресії». Здійснено аналіз міжнародно-правових актів, прийнятих з цього питання. На підставі цього здійснена юридична кваліфікація неправомірних дій Російської Федерації в Криму та на сході України.

Ключові слова: заборона застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах, агресія.

Савчук К. А. Международно-правовая квалификация агрессии Российской Федерации в Крыму и на востоке Украины

Проанализированы события, произошедшие в 2014 и последующих годах в Крыму и на востоке Украины. Также раскрыто установленное в международном праве понятие «агрессии». Осуществлен анализ международно-правовых актов, принятых по этому вопросу. На основании этого осуществлена юридическая квалификация неправомерных действий Российской Федерации в Крыму и на востоке Украины.

Ключевые слова: запрещение применения силы или угрозы силой в международных отношениях; агрессия.

Savchuk Kostantyn. International legal qualification of aggression of the Russian Federation in the Crimea and in the East of Ukraine

The article analyzes the events that occurred in 2014 and subsequent years in the Crimea and in the east of Ukraine. The concept of «aggression» established in international law is also disclosed. In addition, an analysis of international legal acts adopted on this issue. Based on this, the legal qualification of illegal actions of

---

© Савчук Костянтин Олександрович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

the Russian Federation in the Crimea and in the east of Ukraine has been carried out.

Keywords: *prohibition of the use of force or the threat of force in international relations; aggression.*

Важливою особливістю сучасного міжнародного права, яка відрізняє його від класичного міжнародного права XIX і навіть першої половини XX ст., є закріплена у ст. 2 Статуту ООН заборона застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах як проти територіальної недоторканості та політичної незалежності будь-якої держави, так і у будь-який інший спосіб, несумісний з цілями Об'єднаних Націй. Як наголошується у доктрині міжнародного права, «ця норма імперативна – *jus cogens*, тобто норма, що приймає і визнає міжнародна спільнота держав у цілому, як норму, відхилення від якої неприпустиме і яку можна змінити тільки наступною нормою загального міжнародного права, що мала б такий же характер»¹. Якщо класичне міжнародне право в якості одного із засадничих елементів визнавало суверенне право держави на війну – *jus ad bellum*, яка тлумачилася як крайній засіб захисту свого порушеного права, то, з точки зору сучасного міжнародного права, такого права у держави більше не існує, війна є агресією, тобто найтяжчим міжнародним злочином.

Розгорнуте юридичне визначення поняття «агресія» було надане ГА ООН у Резолюції 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 р. «Визначення агресії»². Ст. 1 цього документа тлумачить агресію як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом ООН». Відповідно до положень цієї Резолюції застосування збройної сили державою першою в порушення вимог Статуту ООН є *prima facie* свідченням акту агресії, хоча РБ може відповідно до Статуту зробити висновок, що визначення про те, що акт агресії був здійснений, чи ні, буде виправданим у світлі інших відповідних обставин, включаючи той факт, що відповідні акти або їх наслідки не мають достатньо серйозного характеру. Тобто, як цілком слушно підкреслюють автори колективної монографії «Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право», «рішення щодо визнання держави як агресора повністю віддано на розсуд Ради Безпеки ООН у кожній конкретній ситуації, і це одна з ключових відмінностей Статуту ООН від

¹ *Задорожній О.В.* Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права. Київ: К.І.С., 2015. С. 75.

² *Определение агрессии.* Утверждено Резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74

попередніх міжнародних актів, спрямованих на обмеження правомірності застосування сили в міжнародних відносинах»³.

Якщо йдеться про юридичну кваліфікацію дій Російської Федерації на Донбасі, то визначення останньої державою-агресором відповідно до рішення РБ ООН за ст. 39 Статуту ООН видається малоймовірним, враховуючи той факт, що, як постійний член РБ, Російська Федерація наділена так званим «правом вето». Дійсно, сценарій, за якого РФ проголосує на користь визначення своїх дій на Донбасі як акту агресії або принаймні утримається від голосування, виглядає фантастичним. Також слід врахувати той факт, що донині в практиці РБ відсутні рішення, в яких би вона кваліфікувала дії якоїсь держави, не кажучи вже про свого постійного члена, в якості акту агресії. Навіть, здавалось би, у випадку явної агресії однієї держави-члена ООН проти іншої під час окупації і анексії території Кувейту Іраком у 1990 р. РБ у своїй Резолюції 660 (1990) від 2 серпня 1990 р.⁴ визначила дії Іраку лише як «порушення міжнародного миру та безпеки», але не як агресію. Зрозуміло, що таке більш м'яке формулювання використовувалося саме з метою досягнення консенсусу між постійними членами РБ і унеможливлення застосування права вето будь-яким із них, хоча, по суті, зміст цієї та прийнятих згодом резолюцій 661(1990) від 6 серпня 1990 р.⁵, 662(1990) від 9 серпня 1990 р.⁶ тощо фактично не залишав сумніву, що міжнародне співтовариство в особі РБ ООН розглядало дії Іраку саме як агресію проти суверенної держави Кувейту.

Відповідно до згаданого визначення агресії у якості останньої кваліфікується будь-яке з наступних діянь незалежно від оголошення війни: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські й повітряні флоти іншої держави; е) застосу-

³ *Українська Революція Гідності, агресія РФ і міжнародне право* / [Антонович М.М. та ін. ; упорядкув. і заг. ред. Задорожній О. В.]; Укр. асоц. міжнар. права. Київ: К.І.С., 2014. С. 910.

⁴ Резолюція 660 (1990) от 2 августа 1990 года. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/660\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/660(1990))

⁵ Резолюция 661 (1990) от 6 августа 1990 года. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/661(1990))

⁶ Резолюция 662 (1990) от 9 августа 1990 года. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/662\(1990\)](https://undocs.org/ru/S/RES/662(1990))

вання збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після завершення дії угоди; f) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; g) засылання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або значну участь держави в них.

Попри безперечно важливе значення нормативного закріплення юридичного змісту принципу заборони погрози силою або її застосування та міжнародно-правового визначення агресії слід також звернути увагу на той факт, що після винесення вироків Нюрнберзьким та Токійським трибуналами у 1946 та 1948 роках практики притягнення індивідів до міжнародної кримінальної відповідальності за злочини проти миру не існувало. Юрисдикція міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* щодо колишньої Югославії та Руанди також не розповсюджувалася на цей вид міжнародних злочинів.

Римський статут Міжнародного кримінального суду, ухвалений на дипломатичній конференції в Римі 17 липня 1998 р. (набув чинності 1 липня 2002 р.)⁷, у ст. 5, де перераховуються злочини, що підпадають під його юрисдикцію, згадує злочин агресії, проте у цій же статті зазначається, що юрисдикцію щодо неї Суд зможе здійснювати лише тоді, коли буде прийнято відповідно до ст. 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину, і викладає умови, в яких Суд здійснює юрисдикцію щодо цього злочину. Самого визначення поняття «агресія» Римський статут не містить.

На конференції з перегляду Римського статуту в Кампалі 10 червня 2010 р. були ухвалені так звані «Кампальські поправки» щодо доповнення тексту статтями 8 біс та 15 біс і 15 тер. Стаття 8 біс містить визначення злочину агресії, де останній розуміється як «планування, підготовка, ініціювання або здійснення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акту агресії, який в силу свого характеру, серйозності й масштабів є грубим порушенням Статуту ООН»⁸. Визначення акту агресії та кваліфі-

⁷ Римський устав Международного уголовного суда. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

⁸ Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court. Kampala, 11 June 2010. URL: https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

каційні ознаки цього міжнародного злочину у цій статті аналогічні тим, що містяться в резолюції ГА ООН «Визначення агресії». Стаття 15 біс передбачає, що: по-перше, МКС зможе здійснювати юрисдикцію тільки щодо злочинів агресії, скоєних через один рік з моменту ратифікації або прийняття «Кампальських поправок» тридцятьма державами-учасницями Римського статуту; по-друге, Суд буде здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії згідно з рішенням, прийнятим після 1 січня 2017 р. тією ж самою більшістю держав-учасниць, яка потрібна для прийняття поправки до Статуту.

15 грудня 2017 р. Асамблея держав-учасниць Римського статуту МКС ухвалила рішення щодо активації юрисдикції МКС щодо злочину агресії, і таким чином починаючи з 17 липня 2018 р. він зможе здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії. В практичному плані застосування цього положення для порушення переслідування щодо громадян Російської Федерації не уявляється можливим, оскільки п. 5 ст. 15 біс прямо передбачає, що «щодо держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснюватиме свою юрисдикцію щодо злочину агресії, здійсненого громадянами цієї держави або на її території». Проте, набуття чинності «Кампальськими поправками», безперечно, посилює юридичне значення встановленого у ст. 2 Статуту ООН принципу заборони погрози силою або її застосування у міжнародних відносинах і дає змогу хоча б у перспективі розраховувати на створення ефективного механізму притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, винних у розв'язанні агресивних війн.

Повертаючись до питання юридичної кваліфікації дій РФ на сході України, слід зазначити, що попри присутність у зовнішньо- і внутрішньополітичному дискурсі таких термінів, як «гібридна війна», збройне втручання РФ на сході України, безперечно, підпадає під вищезгадане визначення агресії, ухвалене ГА ООН і підтвержене в Римському статуті МКС.

Нагадаємо коротко основну хронологію подій. Агресію РФ проти України хронологічно можна поділити на декілька етапів: 1) окупація та анексія території АР Крим та м. Севастополь; 2) збройне втручання на території Донецької та Луганської областей. Анексія території АР Крим та м. Севастополь – це, по суті, єдиний у повоєнній Європі й один із небагатьох у світі випадків анексії території суверенної держави, до того ж скоєний однією з держав – постійних членів РБ ООН.

Юридична оцінка неправомірних дій Російської Федерації у Криму була здійснена ГА ООН у Резолюції 68/262 «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 р.⁹ У цьому документі ГА ООН: підтвердила

⁹ Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю 27 марта 2014 года 68/262 «Территориальная целостность Украины». URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/68/262>

свою відданість суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах; закликала всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на повне або часткове порушення національної єдності та територіальної цілісності України, в тому числі будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погрози силою або її застосування або інших незаконних засобів; підкреслила, що референдум, проведений в АР Крим та м. Севастополь 16 березня 2014 р., не маючи законної сили, не може бути підставою для будь-якої зміни статусу Криму чи Севастополя; закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-яку зміну статусу цих суб'єктів на основі згаданого референдуму та утримуватися від будь-яких дій, які можна було б тлумачити як визнання будь-якого такого зміненого статусу. В резолюціях ГА ООН 71/205 від 19 грудня 2016 р.¹⁰ та 72/190 від 19 грудня 2017 р.¹¹ була засуджена тимчасова окупація РФ Криму та Севастополя та підтверджено невизнання анексії цієї території.

Отже, якщо в ситуації з Кримом міжнародно-правова кваліфікація дій РФ не викликатиме проблем у неупередженого юриста-міжнародника, оскільки наявний факт окупації і анексії частини території іншої держави неможливо заперечувати, то юридична оцінка ситуації на Донбасі відрізняється від кримської, оскільки РФ заперечує свою участь у конфлікті на сході України і намагається довести, що насправді на Донбасі має місце суто внутрішній конфлікт між Україною та т. зв. «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою».

Нагадаємо коротко хронологію подій на сході України. Починаючи з останніх днів лютого 2014 р. на території Донецької, Луганської, Харківської та деяких інших областей південно-східної частини України відбувалися інспіровані російськими спецслужбами масові акції, учасники яких, значна кількість яких були не місцевими мешканцями, а громадянами РФ, виступаючи під проросійськими гаслами, виголошували широкий спектр вимог – від приєднання цих територій до Росії до проведення не передбачених законодавством України референдумів щодо федералізації України, надання російській мові статусу державної тощо. В той же час проукраїнські сили проводили виступи на підтримку територіальної цілісності України. Проросійські сили за активної участі

¹⁰ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 19 декабря 2016 года 71/205 «Положение в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополь (Украина). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/455/78/PDF/N1645578.pdf?OpenElement>

¹¹ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 19 декабря 2017 года 72/190 «Положение в области прав человека в Автономной Республике Крым и городе Севастополе, Украина. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/72/190>

спецслужб РФ робили спроби захоплення адміністративних установ (так, 3 березня було захоплено частину приміщень Донецької обласної державної адміністрації, проте вже 6 березня міліції вдалося звільнити їх) та формування нелегітимних органів влади (наприклад, 3 березня 2014 р. проросійський активіст П. Губарев сам себе оголосив «народним губернатором» Донецької області). 21 березня 2014 р. Постійною Радою ОБСЄ було прийняте Рішення № 1117¹², згідно з яким постановлено розмістити Спеціальну моніторингову місію міжнародних спостерігачів ОБСЄ в Україні з метою сприяння на території всієї країни та у співпраці з виконавчими структурами ОБСЄ, ООН та Ради Європи зниженню напруженості та забезпеченню миру, стабільності й безпеки, а також здійснення моніторингу та підтримки виконання всіх прийнятих в рамках ОБСЄ принципів і зобов'язань. 6 квітня 2014 р. російською агентурою було знову захоплено будівлю Донецької обласної адміністрації, 7 квітня проголошено створення так званої «Донецької народної республіки» та проведення 11 травня референдуму. За схожим сценарієм розвивалися події й у сусідньому Луганську. Тут 6 квітня було захоплено приміщення управління СБУ в Луганській області, 29 квітня – Луганської обласної адміністрації. 27 квітня проросійські сепаратисти проголосили утворення так званої «Луганської народної республіки». 11 травня на території Луганської та Донецької областей відбулися так звані «референдуми», які не відповідали нормам конституційного законодавства України та міжнародним виборчим стандартам. Перехід від відносно «мирної» до силової фази протистояння на сході України ознаменувався захопленням 12 квітня групою бойовиків на чолі з громадянином РФ І. Гіркіним м. Слов'янська.

14 квітня виконавчач обов'язків Президента України О. В. Турчинов видав Указ «Про рішення РНБО України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»¹³, яким ввів в силу відповідне рішення РНБО України, розпочавши тим самим проведення антитерористичної операції, спрямованої на протидію російським та проросійським збройним формуванням на території Донецької та Луганської областей. Формат проведення антитерористичної операції із залученням підрозділів Збройних Сил України, однак без запровадження воєнного стану в окремих місцевостях чи по всій території України, попри неодноразову

¹² Рішення № 1117 Постійної Ради Організації з безпеки і співробітництва в Європі від 21 березня 2014 р. «Розміщення спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні». URL: <https://www.osce.org/uk/pc/225036?download=true>

¹³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>

критику в експертному середовищі, дав змогу не лише провести 25 травня 2014 р. легітимні вибори Президента України, визнані всім міжнародним співтовариством, але й звільнити протягом травня-серпня 2014 р. значну частину захоплених бойовиками територій.

Вже з липня 2014 р. російські регулярні війська починають у дедалі зростаючому обсязі брати безпосередню участь у збройному конфлікті, хоча варто наголосити на тому, що сили спеціальних операцій РФ були залучені у конфлікт значно раніше. Спочатку здійснювалися систематичні артилерійські та ракетні обстріли території України, а у двадцятих числах серпня 2014 р. було здійснено масове вторгнення на територію України, що призвело до поразки українських військ під Іловайськом.

У звіті про попереднє розслідування, підготовленому канцелярією Прокурора МКС і оприлюдненому в листопаді 2016 р., було наголошено, що «повідомлення про артилерійські обстріли обома державами військових позицій супротивника, а також арешти російських військовослужбовців Україною і навпаки, вказують на пряме військове протистояння між російськими збройними силами і силами уряду України, яке передбачає наявність міжнародного збройного конфлікту в контексті збройних дій у східній Україні не пізніше, ніж з 14 липня 2014 р., паралельно з існуванням неміжнародного збройного конфлікту»¹⁴. Зазначимо, що в цьому ж документі стверджувалося, що напруженість воєнних дій між урядовими силами України та антиурядовими збройними елементами до 30 квітня 2014 р. досягла рівня, за якого має застосовуватися право збройних конфліктів. Тобто канцелярія Прокурора МКС фактично визнала, що на Донбасі паралельно відбуваються два збройні конфлікти – неміжнародного (принаймні з 30 квітня 2014 р.) та міжнародного (принаймні з 14 липня 2014 р.) характеру. Така ж правова позиція була відображена і у звітах про попереднє розслідування канцелярії Прокурора МКС за 2017 та 2018 рр.

5 вересня 2014 р. у Мінську було підписано так званий Мінський протокол, або «Протокол за підсумками консультацій трьохсторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна»¹⁵. Документ було підписано другим Президентом України Л.Д. Кучмою, спеціальним представником Голови ОБСЄ послом

¹⁴ *International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities 2016. P. 37. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rer-PE_ENG.pdf*

¹⁵ *Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина. URL: <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>*

Х. Тальявіні та послом РФ в Україні М.Ю. Зурабовим, а також ватажками самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» О.В. Захарченком та І.В. Плотницьким, чий підписи під протоколом стоять без зазначення їхніх посад. 19 вересня 2014 р. було оприлюднено «Меморандум про виконання положень «Протоколу за підсумками консультацій трьохсторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна», підписаний тими ж особами¹⁶. Характеризуючи юридичний статус Мінського протоколу 2014 р. та Меморандуму про виконання його положень, слід зазначити, що вони не є міжнародним договором у розумінні Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., а є складним комплексом домовленостей політичного характеру. Виконуючи свою частину зобов'язань за цими домовленостями, Верховна Рада України 16 вересня ухвалила Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»¹⁷ та Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей»¹⁸.

Мінські домовленості дали змогу призупинити на певний час активну фазу конфлікту на Донбасі, проте у січні 2015 р. повномасштабні бойові дії практично вздовж всієї лінії розмежування відновилися. 24 січня 2015 р. за безпосередньої участі російських військових із застосуванням реактивних систем залпового вогню «Град» та «Ураган» було здійснено обстріл мікрорайону Східний у м. Маріуполь, внаслідок чого загинули понад 30 мирних мешканців. Моніторингова місія ОБСЄ підтвердила, що обстріл було здійснено з території, що знаходилася під контролем так званої «ДНР»¹⁹. 10 лютого 2015 р. внаслідок ракетного обстрілу м. Краматорська загинули 17 людей. Український правознавець О.О. Мережко досить переконливо доводить, що відповідальність за ці воєнні злочини мають нести як окремі причетні до них громадяни та організації і струк-

¹⁶ Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина. URL: <https://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>

¹⁷ Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України від 16.09.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

¹⁸ Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей. Закон України від 16.09.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52183

¹⁹ Spot report by the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (SMM), 24 January 2015: Shelling Incident on Olimpiiska Street in Mariupol. URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/136061>

тури РФ, так і Росія як держава²⁰. Найбільш жорстокі бої точилися в районі м. Дебальцева (так звана «Дебальцевська дуга»).

Ця фаза активних бойових дій завершилася узгодженням на саміті в Мінську президентами України, Росії, Франції і канцлером ФРН та підписанням учасниками трьохсторонньої контактної групи 12 лютого 2015 р. так званої «Другої Мінської угоди» або, як цей документ офіційно називався, «Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод»²¹. Друга Мінська угода передбачала негайне і всеохопне припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей України (ОРДЛЮ) і жорстке його дотримання, починаючи з 15 лютого 2015 р. «Друга Мінська угода», як і перша, була підписана членами Трьохсторонньої контактної групи Х. Тальявіні, Л.Д. Кучмою, М.Ю. Зурабовим та лідерами бойовиків О.В. Захарченком та І.В. Плотницьким без зазначення їхніх посад. Водночас лідери України, РФ, Франції та Німеччини оприлюднили Декларацію на підтримку «Комплексу заходів»²², в якій підтвердили повну повагу суверенітету і територіальної цілісності України, наголосили на безальтернативності виключно мирного врегулювання, схвалили «Комплекс заходів» і наголосили, що будуть робити свій внесок у цей процес і використовувати свій вплив на відповідні сторони, щоб сприяти його імплементації. Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод, що є, як і попередня Мінська угода, за своєю природою політичною домовленістю, набув юридичного характеру внаслідок Резолюції РБ ООН 2202(2015) від 17 лютого 2015 р.²³ У цій Резолюції РБ схвалила прийнятий у Мінську «Комплекс заходів», привітала Декларацію чотирьох лідерів на його підтримку та «закликала всі сторони забезпечити повне виконання «Комплексу заходів», включаючи передбачене в ньому всеосяжне припинення вогню».

Як зазначає В.А. Василенко, «війна Російської Федерації проти України, справді, має свої особливості, але з погляду міжнародного права її слід однозначно кваліфікувати як збройну агресію, оскільки наша країна зазнала нападу підрозділів ЗС РФ та (або) контрольованих нею

²⁰ *Merezhko O.* International Legal Aspects of Russia's War Against Ukraine in Eastern Ukraine. In: Sayapin S., Tsybulenko E. (eds) *The Use of Force Against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum*. 2018, T.M.C. Asser Press/Springer, The Hague. P. 118.

²¹ *Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*. URL: <https://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>

²² *Декларация Президента Российской Федерации, Президента Украины, Президента Французской Республики и Канцлера Федеративной Республики Германия в поддержку Комплекса мер по выполнению Минских соглашений, принятого 12 февраля 2015 года*. URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695>

²³ *Резолюция 2202(2015)*, принятая Советом Безопасности 17 февраля 2015 года. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/2202%20\(2015\)](https://undocs.org/ru/S/RES/2202%20(2015))

найманців, які діяли як приховано, так і відкрито»²⁴. Адже, навіть залишаючи поза увагою силові дії РФ, що призвели до окупації та анексії невід'ємної складової території України – АР Крим та м. Севастополь у лютому-березні 2014 р., у діях РФ на території Луганської та Донецької областей, починаючи принаймні з квітня 2014 р., чітко прослідковується наявність кваліфікаційних ознак злочину агресії, а саме: п. b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави (неодноразово мало місце починаючи з липня 2014 р.); п. d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські й повітряні флоти іншої держави (також неодноразово мав місце починаючи з літа 2014 р.); п. g) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь у них (з цього, власне, почалася збройна фаза протистояння на Донбасі ще у квітні 2014 р.). Починаючи з кінця серпня 2014 р., коли розпочалося масштабне вторгнення регулярних підрозділів російських збройних сил на територію Донецької та Луганської областей України, у діях РФ можна чітко простежити кваліфікаційну ознаку п. а) «Визначення агресії», а саме – «вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини». Надзвичайно глибокий юридичний аналіз та серйозна доказова база щодо кваліфікації дій РФ проти України як агресії наводиться у колективній монографії «Застосування сили проти України та міжнародне право»²⁵, підготовленій за редакцією таких відомих юристів-міжнародників, як С.В. Саяпін та Є. М. Цибуленко. Отже, якщо наявність доказів прямої і непрямої агресії РФ проти України зрозуміла будь-якому неупередженому спостерігачу, то здійснити кваліфіка-

²⁴ Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року : причини, перебіг та політико-правові оцінки // Український тиждень. 2014. № 42(362). С. 31. URL: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/war.pdf

²⁵ Див. Sayapin S., Tsybulenko E. (eds) «The Use of Force Against Ukraine and International Law: Jus Ad Bellum, Jus In Bello, Jus Post Bellum». 2018, T.M.C. Asser Press/Springer, The Hague і особливо: Tsybulenko E., Francis J.A. (2018) Separatists or Russian Troops and Local Collaborators? Russian Aggression in Ukraine: The Problem of Definitions. In: Sayapin S., Tsybulenko E. (eds) The Use of Force against Ukraine and International Law. T.M.C. Asser Press, The Hague, pp. 123-144 та Tsybulenko E., Kelichavyi B. (2018) International Legal Dimensions of the Russian Occupation of Crimea. In: Sayapin S., Tsybulenko E. (eds) The Use of Force against Ukraine and International Law. T.M.C. Asser Press, The Hague, pp. 277-296

цію дій РФ як акту агресії відповідно до ст. 39 Статуту ООН, м'яко кажучи, проблематично.

Верховна Рада України 27 січня 2015 р. у Постанові «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»²⁶ наголосила на тому, що Україна залишається об'єктом воєнної агресії з боку РФ, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак. У цій Постанові Верховна Рада України, посилаючись на положення Статуту ООН та «Визначення агресії», визнала РФ державою-агресором та закликала міжнародних партнерів України: не допустити безкарності винних за злочини проти людяності, вчинені від початку російської агресії проти України; визнати РФ державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність РБ ООН, чим ставить під загрозу міжнародний мир і безпеку, а так звані «ДНР» і «ЛНР» визнати терористичними організаціями; посилити тиск на РФ, у тому числі шляхом запровадження нових секторальних обмежувальних заходів (санкцій), щоб зупинити російську агресію та примусити російське керівництво виконати у повному обсязі усі пункти Мінських домовленостей, припинити незаконну окупацію Криму, звільнити усіх заручників та незаконно утримуваних на території РФ громадян України; обмежити повноваження російської делегації в Парламентській Асамблеї Ради Європи доти, доки РФ не припинить ігнорувати вимоги міжнародної демократичної спільноти; надавати Україні необхідну військову допомогу з метою посилення її оборонних можливостей, гуманітарну допомогу для постраждалого мирного населення та внутрішньо переміщених осіб і сприяти відновленню критично важливої інфраструктури на Донбасі. Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 р.²⁷ у ст. 1 було чітко визначено, що «тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях на день ухвалення цього Закону визнаються части-

²⁶ Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19>

²⁷ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

ни території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль». Відповідно до положень цього закону формат Антитерористичної операції, який застосовувався при відсічі російської агресії на Донбасі починаючи з квітня 2014 р., було змінено з 30 квітня 2018 р. на Операцію Об'єднаних сил.

Кваліфікація силових дій РФ на Сході України як збройної агресії була здійснена у цілій низці резолюцій міжнародних організацій. Так, у п. 21 Резолюції Парламентської Асамблеї ОБСЄ від 8 липня 2015 р. «Продовження очевидних, грубих та не виправлених порушень Російською Федерацією зобов'язань в рамках ОБСЄ та міжнародних норм»²⁸ було, зокрема, зазначено, що дії РФ в АР Крим та м. Севастополь, а також у певних районах Донецької та Луганської областей України є актами збройної агресії проти України. 12 жовтня 2016 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила достатньо жорстку за своїм змістом Резолюцію, навіть з самої назви якої була зрозуміла міжнародно-правова позиція цього авторитетного органу міжпарламентського співробітництва щодо юридичної оцінки дій РФ на сході України – «Політичні наслідки російської агресії в Україні»²⁹. В ухваленій у цей же день Резолюції «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на окупованих українських територіях, не підконтрольних українській владі»³⁰ ПАРЄ, підтвердивши свою позицію щодо того, що анексія Криму з боку РФ і військове втручання російських військ на сході України порушують міжнародне право і принципи, підтримувані Радою Європи, у пп. 3 і 4 чітко зазначила, що ««ДНР» і «ЛНР», створені за підтримки та під контролем Російської Федерації, не мають будь-якої легітимності відповідно до українського або міжнародного права. Це стосується всіх їхніх «установ», включаючи «суди», встановлені владою *de facto*. За міжнародним правом, Росія, яка *de facto* здійснює контроль над цими територіями, несе відповідальність за захист їх населення». Кваліфікація дій РФ як

²⁸ Резолюция «Продолжение очевидных, грубых и неисправленных нарушений Российской Федерацией обязательств в рамках ОБСЕ и международных норм». Хельсинская декларация и резолюции, принятые Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на двадцать четвертой ежегодной сессии. Хельсинки, 5-6 июля 2015 года. С. 28. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2015-helsinki/declaration-3/2979-2015-helsinki-declaration-rus/file>

²⁹ Political consequences of the Russian aggression in Ukraine. Resolution 2132 (2016). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23166&lang=en>

³⁰ Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities. Resolution 2133 (2016). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167&lang=en>

агресії була також здійснена ЄС³¹, а в Резолюції ПАРС 2198 від 23 січня 2018 р. «Гуманітарні наслідки війни в Україні»³² дії Росії на сході України нарешті були прямо названі тим, чим вони були від самого початку – «триваючою російською війною проти України, що відбувається в деяких районах Донецької та Луганської областей».

Проте, незважаючи на безумовно важливу роль усіх цих документів, які, безперечно, будуть взяті до уваги Міжнародним судом ООН, Європейським судом з прав людини та іншими міжнародними юрисдикційними органами, що здійснюють розгляд скарг України проти РФ щодо порушення нею своїх міжнародно-правових зобов'язань за конкретними міжнародними договорами, наразі їх вплив на розвиток ситуації на Донбасі є досить обмеженим. РФ продовжує заперечувати, що вона є стороною конфлікту на Донбасі, наполягаючи на тому, що на сході України має місце громадянська війна, тобто збройний конфлікт неміжнародного характеру, і розв'язання цього конфлікту можливе лише шляхом переговорів між Україною й так званими «ДНР» і «ЛНР» та реалізації положень Мінських угод 2014 та 2015 років. Утім на сьогоднішній день зрозуміло, що ці домовленості, попри те, що вони відіграли певну позитивну роль у процесі запобігання подальшої ескалації конфлікту, не виконано в повному обсягу за жодним пунктом, і вони нині вже не відповідають політико-правовим реаліям конфлікту на сході України. Можливим виходом із цього глухого кута видається розгортання миротворчої місії під егідою ООН чи іншої міжнародної організації.

Savchuk Kostantyn. International legal qualification of aggression of the Russian Federation in the Crimea and in the East of Ukraine

If the classical international law as one of the fundamental elements recognized the sovereign right of the state to war – jus ad bellum, which was interpreted as the last resort to protect its violated law, from the point of view of modern international law, such a right no longer exists, the war is aggression, the most serious international crime. The expanded legal definition of «aggression» is given by the UN General Assembly in resolution 3314 (XXIX) of December 14, 1974. «Definition of aggression» and armed intervention of the Russian Federation in the east of Ukraine undoubtedly fall within the above definition of aggression. Because, even leaving out the attention of the Russian military forces, which led to the occupation and annexation of an integral part of the territory of Ukraine – the Crimea and Sevastopol in February-March 2014, in the actions of the Russian Federation in the territory of Luhansk and Donetsk oblasts, starting at least from April 2014 clearly shows the qualification of the crime of aggression, namely: b) bombardment by the armed

³¹ EU statement on «Russia's Ongoing Aggression against Ukraine and Illegal Occupation of Crimea». URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pc_1118_eu_on_ukraine.pdf

³² Humanitarian consequences of the war in Ukraine. Resolution 2198 (2018). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24432&lang=en>

forces of the state of the territory of another state or the use of any weapon by the state against the territory of another state (has repeatedly occurred since July 2014); (d) an attack by the armed forces of the state on land, naval or air forces, or naval and air fleets of another state (also repeatedly occurred since the summer of 2014); (g) The submission, by the State or on behalf of a State, of armed gangs, groups, irregular forces or mercenaries who carry out acts of armed force against another State that are so serious that it is equivalent to, or significantly participates in, the acts listed above (this actually began the armed phase of the confrontation on the Donbass in April 2014). Since the end of August 2014, when the large-scale invasion of regular units of the Russian armed forces into the territory of the Donetsk and Luhansk regions of Ukraine began, Russian actions can clearly trace the qualification of a) «Definition of aggression», namely, «the invasion or attack by the armed forces of a State of the territory of another State, or any military occupation, however temporary, resulting from such invasion or attack, or any annexation by the use of force of the territory of another State or part thereof». However, according to the norms of the international law, the recognition of the state as an aggressor is carried out by the UN Security Council, in connection with which the definition of the Russian Federation as an aggressor state, in accordance with the decision of the Security Council, is unlikely, given the fact that the Russian Federation has been endowed as a permanent member of this body the so-called «right of veto». Also, despite the adoption by a number of international organizations of international legal acts that assess the illegal actions of Russia in the East of Ukraine and in the Crimea, and despite the fact that they will undoubtedly be taken into account by the UN International Court of Justice, the European Court of Human Rights and other international jurisdictions, which are conducting the consideration of Ukraine's complaints against the Russian Federation against its violation of its international legal obligations under international treaties, now their influence on the situation in the Donbas is very limited. The Russian Federation continues to deny that it is a party to the conflict in the Donbas, insisting that there is a civil war in the east of Ukraine, that is, an non-international armed conflict, the settlement of which can only be achieved through negotiations between Ukraine and the so-called «DPR» and «LNR» and the implementation of the provisions of the Minsk Agreements in 2014 and 2015. However, to date, it is clear that these agreements, despite the fact that they played a certain positive role in the process of preventing further escalation of the conflict, have not been fully implemented at any point and now they do not correspond to the political and legal realities of the conflict in the east of Ukraine. A possible exit from this deadlock is the deployment of a peacekeeping mission under the aegis of the United Nations or another international organization.

Keywords: prohibition of the use of force or the threat of force in international relations; aggression; Crimea; ORDLO.